

Wiek & Rad

34^e JAARGANG 2015-1

Molenstompen

Nederland 'Molenland'

Geheimen mysterieuze

schipmolen langzaam ontrafeld

Stichting "De Overijsselse Molen"

DE OVERIJSELSE MOLEN
STICHTING

Restaurant Den Haller
www.denhaller.com
denhaller@online.nl
0547-351287

Sfeervol gelegen naast de watermolen

Openingstijden:
maandag en dinsdag gesloten

Voor lunch, koffie en kleine kaart van 12.00 tot
17.00 uur. Diner vanaf 17.30 uur

Roald Hans

RESTAURATIE | RENOVATIE | MOLENONDERHOUD

| 06 54 297 356

| info@roaldhans.nl

| www.roaldhans.nl

| De Tuinfluiter 64

| 7671 WG Vriezenveen

RESTAURATIE

| RENOVATIE

| MOLENONDERHOUD

Colofon

Wiek en Rad is het kwartaalblad van de stichting "De Overijsselse Molen" en is een brug tussen het molenveld en donateurs van molens in Overijssel.

De stichting tracht zo goed als mogelijk de belangen te ondersteunen van ons molenbezit en dit cultureel erfgoed in goede staat door te geven aan komende generaties.

Secretariaat:

mr. A.E.W. Boukes
Krulmate 13
8014 KE Zwolle
tel. 038-465 28 60/038-499 87 85
a.boukes@home.nl

Donateurs ontvangen 4 keer per jaar Wiek en Rad (€20,00 per jaar). Donateur kunt u worden door zich aan te melden via de website www.molensinoverijssel.nl

of schriftelijk via ons secretariaat:
stichting "De Overijsselse Molen"
Krulmate 13
8014 KE Zwolle
Bankrekening van de SOM
NL34 RABO 0128690410

Inhoud van dit nummer:

Zakkendragers hielden greep op het koren	4
Gerard Varwijk 'loopt' op molenbloed	7
Malen als huisvlijt	8
Donateursdag 21 april 2015	8
Windesheimer molenaars jubileren	9
Geheimen mysterieuze schipmolen langzaam ontrafeld	10
De Gildeavond	14
Wiekssystemen deel IV	16
Marti Herengreen, bewust molenaar	18
Industriemolens	20
Molensstompen	22
Korenmolen de Hegeman	26

STRIJDERS VOOR MOLENS

Elke 2 jaar wordt door de SOM een prijs uitgereikt aan een genomineerd molenliefhebber die zich op een bijzondere wijze heeft ingezet voor de Overijsselse molens. Daarom roepen wij de molenaars en molenstichtingen op om een nominatie te doen voor een persoon waar van jullie vinden dat hij/zij in aanmerking komt voor deze prijs.

Stuur de nominatie met een reden gevende omschrijving naar info@molensinoverijssel.nl.

Met vriendelijke groet,

Bestuur: Stichting de Overijsselse Molen

Redactie

Kees Scherjon
Ben Scherjon - Marian Stobbe
wiekenrad@gmail.com
Peter van der Molen
prvandermolen@versatel.nl
Ruud Roose
r.roose@daxis.nl
Sjaak Poot
sjpoot@solcon.nl

Kopij naar:

Ben Scherjon
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
wiekenrad@gmail.com
r.roose@daxis.nl

De redactie stelt het zeer op prijs als u artikelen over uw molen of molengebeurtenissen naar ons opstuurt.

Tekst graag als Word document en elk plaatje of foto als een JPEG bestand niet kleiner dan 1 MB. Heeft u grote foto's, stuur ze dan via wettransfer.com.

Met medewerking van:

Jan Bredewold, Jan Kuiper, H.J.M. Swartjes en Rini Kamp

MEDEWERKERS VOOR REDACTIE GEZOCHT!

Trouwe donateurs hebben de laatste jaren de gedaantewisseling van Wiek & Rad kunnen ervaren. Het lelijke eendje is een mooie zwaan geworden. Niet alleen het uiterlijk mag gezien worden, ook inhoudelijk kan het periodiek de toets der kritiek ruimschoots doorstaan. De redactie wil dit hoge niveau graag handhaven en is daarom op zoek naar uitbreiding van de redactie met enkele medewerkers die enige affiniteit met molens hebben en een verhaaltje kunnen schrijven. Vanuit de bestaande redactie bestaat de mogelijkheid om hierin begeleid te worden. Iedereen die het leuk vindt publicitair een bijdrage aan ons molenlandschap te geven, wordt verzocht contact op te nemen met:

*Ruud Roose, Jan Schamhartstraat 85, 8121 PA Olst.
Tel: 0570 – 562497, E-mail: r.roose@daxis.nl.*

ISSN: 1384-0711

Copyright © Stichting "De Overijsselse Molen".

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zakkendragers hielden greep op

Graanhandel een vak apart

Het Korendragershuisje of Zakkendragerspypke is in 1634 gebouwd op de plaats waar tot een jaar daarvoor een tax- of tolhuis heeft gestaan dwars over de vaart naar Roptazijl die al sinds 1415 niet meer in gebruik was. De twee- trapse-gevel is in bak- en zandsteen opgetrokken. Opdrachtgever was het Gilde van Koren- en Zakkendragers. De banken waar de dragers lagen te wachten op een opdracht zijn rond 1790 gemaakt van Amsterdams grenen.

Hoe ging de graanhandel in vroeger dagen – zeker in Friesland- in z'n werk?

Als de boer het graan binnen had gehaald en dit voldoende gedroogd was, werd het aanvankelijk bij de boerderij 'gemeten' met behulp van een platte cilindervormige maat, een schepel. Drie van die schepels gingen in een zak van ongeveer 75 liter. Als de hele partij dan was 'gemeten' werd uit een van de zakken een monster genomen die in de zogenaamde 'monsterzak' werd gedaan waarmee de boer naar de korenbeurs ging en met de koopman onderhandelde over de prijs. Was daar overeenstemming over bereikt dan kreeg die koopman de monsterzak mee naar de groothandel waar hij aan wilde verkopen en liet daar het monster keuren en een prijs vaststellen.

Als de koop beklonken was, laadde de boer de zakken graan op een platbodem schuit, een beurtschip, en bracht

dit naar de plaats van bestemming waar de pakhuisknecht de lading vergeleek met het eerder ge-

monster. Was de zaak in orde dan werden de korenmeeters van hogerhand benoemd- opgeroepen om het gewicht te bepalen waarbij werd gekeken naar het nettogewicht per hectoliter.

Die aanvoer van graan was overigens ook streng gereguleerd, want het mocht alleen via de noordelijke ingang van de stad worden aangevoerd en alleen door ingezworen graandragers. Daar werd echter voortdurend mee gesjoemeld totdat in de herfst van 1557 een mandaat van kracht werd waarin werd gesteld dat de dragers voortaan met twee stuivers per last betaald moesten worden en niet meer met bier of sterke drank. Verder kwamen de dragers in dienst van de stad en moesten verantwoording afleggen aan de magistraat van de stad en de Gildemeesters. Omdat er niet altijd werk voor de zakkendragers was werden zij ook ingezet bij het bestrijden van brand en het vangen van gespuis.

Als alles tot daartoe naar wens was verlopen brak het moment aan waarop de Korendragers in actie moesten komen. Vooral in de zomerse periode lagen zij vaak van zonsopgang tot zonsondergang in het Zakkendragershuisje op werk te wachten. Eenmaal opgeroepen met de kreet "Haal uit!!" –of

via een hoornsignaal van de commandeur- snelden zij met een grote kruiwagen naar het beurtschip waar zij een groot kleed uitspreidden waarop zij twee zakken graan (ongeveer 150 kg) uitstrooiden waarop de meting en weging werd toegepast.

Wat dan volgde leek wel wat op het balletje- balletje gegoochel. Uit de uitgestrooide monster- hoeveelheid werd drie keer een dubbele schepelmaat gevuld die vervolgens in afzonderlijke zakken werd gedaan. Kon er geen behoorlijke hoeveelheid worden opgeschept dan werd het restant graan rechtstreeks vanaf het kleed in de maat gegoten. Was er wat over dan werd dit nauwkeurig gemeten en vervolgens in de eerst gemeten halve hectoliter zak gegoten waarbij de 'overmaat' op het meetbriefje werd vermeld. Was het laatste beetje te weinig voor een volle maat dan werd dit aangevuld uit de halve hectoliter die het eerst aan de kant was gezet. Ook van dat tekort werd melding gemaakt op het meetbriefje.

Op het oog lijkt deze methode een hoge mate van eerlijkheid te garanderen maar in werkelijkheid bleef er nogal eens wat "aan de strijkstok hangen" waardoor de boeren te weinig betaald kregen en de handelaren er beter van werden. Een probleem vormde aanvankelijk het gegeven dat elke stad haar eigen stadsstandaardmaten hanteerde. Daar kwam in 1737 een einde aan toen in Friesland alle maten volgens een vaste maat geijkt moesten worden. Niet dat er voor die

het koren

tijd niet geijkt werd maar ook toen had elke stad haar eigen ijker. Bij het tot stand brengen van enige uniformiteit in meting en weging in Friesland speelde Leeuwarden het spel sluw waardoor het wel de kleinste graanmaten had maar niet de lichtste vulling. Leeuwarden kon dat bereiken door de overheid voortdurend aan het lijntje te houden. Die overheid bestond uit elf steden (Elfstedentocht!) en dertig 'grietenijen'. Die trage besluitvorming is spreekwoordelijk tot in deze tijd bewaard gebleven in de uitdrukking dat iets 'op z'n elf-en-dertigsten' gaat als het lang duurt.

Dat is dan- samen met de strijkstok waar wel eens wat aan bleef hangen- ook zo ongeveer het enige wat nog herinnert aan de tijd van de korenhandel. Gelukkig is er museaal en bij oudheidkundige verenigingen veel bewaard gebleven waardoor het tegenwoordig nog mogelijk is de weg te volgen die het graan maakte vanaf dat het van de akker kwam tot het via de molen bij de bakker belandde..

De A op de gevel stond voor Accijns en dat geeft al een richting aan. Voor de belastinginners was zo'n huisje een ideaal onderkomen om te controleren wat er zoal in de graanhandel omging want de staat wilde daar ook graag "een graantje van meepikken". Ergo; als de eigenaar van het te malen graan niet eerst de accijns had betaald- gold alleen als het meel voor menselijke consumptie was bestemd- mocht de molenaar niet eens gaan malen. Als de boer zijn accijns had voldaan ontving hij van de ambtenaar een uit twee delen bestaand bewijs van betaling. Op deel 1 registreerde de ambtenaar welk soort graan in welke hoeveelheid en kwaliteit de boer had aan te bieden. Dat briefje kreeg de molenaar voor hij ging malen en hij moest dan eerst controleren of het vermelde klopte en er onderweg van de ambtenaar naar de molenaar niet mee geknoeid was. Hij moest elke aangeboden zak opnieuw wegen. Een bascule behoorde dan ook tot de vaste inventaris van korenmolens.

In de gevel van het Korendragershuisje valt een aantal kenmerken op. Naast de datumsteen van 1634 is een korenmeter- drager te zien die een wan draagt met waarschijnlijk een inhoud van 25 liter oftewel een schepel, later gelijkgesteld aan een ¼ hectoliter. De Korenmeter bepaalde en noteerde de aangevoerde hoeveelheden en de te betalen accijns. Verder is er een gevelsteen te zien met de letters T.A.K die waarschijnlijk de beginletters vormen van Tol (Tax) Accijns en Korenmeter. De zakendragers waren weliswaar in een soort Gilde verenigd maar dat klopte niet helemaal. Zij stonden echter wel onder ede en werden door de stad betaald. Behalve voor het vervoer waren zij ook verantwoordelijk voor de controle.

Het pandje met dat eigenaardige boogje dat suggereert dat het uit het water oprijst, is in 1924 en in 1975 gerestaureerd en zo goed mogelijk in haar oorspronkelijke vorm teruggebracht. In 2000 werd de huidige expositie gerealiseerd.

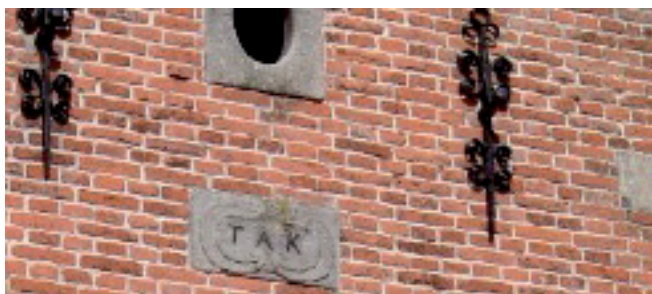
Een Korendragershuisje was min of meer een wachtlokaal voor lieden die op oproep beschikbaar moesten zijn. Tegen het einde van de 19 de eeuw had de 'commandeur' van het Gilde maar liefst 83 man aan meters, wegers, tellers en dragers onder zich. Daarnaast deed het gebouw dienst als opslagruimte voor meet- en weegmateriaal. Het aangedragen graan werd er slechts zelden opgeslagen. Vanaf het begin van de 20 ste eeuw ging het snel bergafwaarts met deze ambachtelijke tak. Tegen het eind van de jaren '30 van de vorige eeuw waren er nog slechts twee korenmeters in dienst. Die zouden nog tot in de Tweede Wereldoorlog actief zijn geweest. De oogsten werden in die dagen al in graanpakhuizen opgeslagen gezakt in zakken van 50 kg. Die steekproefsgewijs werden gecontroleerd door beëdigde korenwegers. De pakhuishouders werden betaald voor inname, schonen en drogen, opslag en aflevering. Voor tarwe bestond een leveringsplicht. Dat werd per schip aangevoerd waarbij er gedurende de oorlogsjaren onderweg nog wel eens wat verdween.

"Bus op traieker met het Zakkendragershuisje"
geschilderd in 1872, 30,5 x 41,5 cm, olieverf op paneel

Net als overigens een afsluitbare bus met sleuf die de belastingdienst er had geplaatst want daar moest uiteindelijk het deel 1 van het formulier in. Als de molenaar dan begon te malen dan moest hij ook noteren hoe laat hij daarmee begon en hoe laat hij ermee stopte. Hij moest zelfs aangeven hoe laat de boer het gemalen graan weer kwam ophalen.

Het spreekt voor zich dat ook toen al getracht werd de accijns die door koning Willem I was ingevoerd te ontduiken. Daarom doken op onaangekondigde momenten de commiesen in de molen op- zij waren door de zakkendragers op de hoogte welke boer graan aanbood en welke molen dat ging malen- om aan de hand van de duplicaatformulieren controle uit te voeren. Bij de bus- meestal een houten kistje- hoorden twee sleutels, een voor de molenaar en een voor de commies. Onder het toezien van de molenaar opende de commies het kastje en werden de gegevens op de formulieren vergeleken. De boer ontving een ontvangstbewijs – de ene helft van het accijnsformulier- en kon daarmee aantonen dat hij de accijns had betaald. Als er bij de controle onregelmatigheden werden geconstateerd dan kon dat de molenaar lelijk opbreken. Zelfs sluiting van de molen voor een jaar behoorde tot de mogelijkheden. Het systeem zat zo goed in elkaar dat er maar weinig te sjoemelen viel. Boer en molenaar hadden beide behoorlijk hekel aan dit systeem want het kostte veel niet vergoede tijd en de hoogte van de accijns was evenmin mals. Toch werd er zo nu en dan door de molenaar verzet gepleegd en "werd

de bus van de molen gesmeten" (zoek gemaakt). In het juninummer van W&R van 2004 is aan deze uitdrukking door de Haaksbergse molenaar Gerrit Olink uitvoerig aandacht besteed. In 1833 heeft namelijk in Almelo een rechtszaak tegen een Haaksbergse molenaar gediend omdat deze uit ongenoegen over de belastingmaatregel van Willem I "de bussen van de molen" had gesmeten (citaat procesverbaal). Molenaar werd veroordeeld tot acht maanden gevangenis en betaling van de proceskosten (fl. 27.44)

Controle door de commies werd hierdoor onmogelijk gemaakt maar die lieten dat er niet bij zitten en spanden dan een geding aan. Zo'n recalcitrante boer kon zo maar 6 – 8 maanden in het schavot belanden en moest bovendien de kosten van het geding betalen. Behalve de molenaar was ook de landbouwer slecht te spreken over het systeem. Zij vonden het een grove onrechtvaardigheid dat er accijns werd geheven op graan dat zij nota bene eigenhandig hadden verbouwd. De conversa-

tie zal in het zakkendragers- huisje annex commieskantoor dan ook vaak niet al te luchthartig zijn geweest. Dat is aan de huidige romantische uitstraling weliswaar niet meer te zien, maar het houdt in elk geval een minder bekend facet van de molenwereld in ere.

Peter van der Molen

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaaltstenen als ook blauwe basaltlavamaaltstenen.

Tevens wrijfstenen, kweernen (romeins model)
demonstratiestenen (doorsnede: 10, 15 of 20 cm.)
en huishoudmolens.

Zeer snel en vakkundig scherpen van uw molenstenen en
maaltechnische adviezen.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland

Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57

GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Gerard Varwijk 'loopt' op molenbloed

Vader Hendrik mag dan als eerste z'n afkomst verloochend hebben door als nakomeling uit een molenaarsgeslacht de molen ontrouw te worden, maar het virus zat toch al zo diep in de genen dat ze zich weer nadrukkelijk kon manifesteren in de daaropvolgende generatie in de persoon van Gerard Varwijk. Niet dat hij molenaar werd, want daarvoor zijn de tijden te zeer veranderd, maar hij heeft zich zodanig in de materie 'Molenhistorie' verdiept dat hij niet alleen bijna alles weet van molens die er nu nog zijn maar ook van de molens die er niet meer zijn. En mocht hij het even niet weten dan kan hij altijd terugvallen op een onvoorstelbaar groot archief dat de wanden van twee kamers beslaat.

Gerard's overgrootvader komt de eer toe de molen tastbaar in de familie te hebben gebracht. De geboren Almeloër was in Wierden werkzaam als molenaar maar in 1834 besloot hij met twee compagnons in Dedemsvaart een molen te bouwen. Tussen het koren malen door verwekte hij twee zonen, Julius in 1849 en Gerard twee jaar later. Toen die twee tot wasdom kwamen, bleek er onvoldoende werk voor iedereen op de molen in Dedemsvaart en daarom werd in Zwartsluis een molen gekocht voor Julius terwijl Gerard op molen De Hoop in Dedemsvaart bleef. De compagnons waren inmiddels al afgehaakt. Wind was aanvankelijk de enige energiebron maar opa Gerard onderkende de tijdgeest en liet naderhand een motor installeren voor meer zekerheid.

Opa en vader Hendrik Varwijk (rechts) voor hun molen De Hoop (1925).

Daar bleef het niet bij want hij richtte naast de molen ook een maalderij in voor zijn oudste zoon Gerard. Zijn tweede zoon Klaas hielp z'n vader aanvankelijk op de molen in Dedemsvaart maar ging later zelfstandig verder op een molen in Gramsbergen waardoor zijn vader er alleen voor kwam te staan. Hij had nog een zoon- Hendrik- die hand en span-diensten kon verlenen zij het met frisse tegenzin. Vooral als hij met paard en wagen de boer op moest had hij flink de pest in. Dat veranderde behoorlijk toen zijn vader na lang gezeur besloot in Almelo een vrachtautootje aan te schaffen. Toen werd al snel duidelijk dat Hendrik's belangstelling meer bij de techniek lag. Hij deed eerst nog wel de ritjes voor zijn vader, maar gaandeweg nam hij ook verhuisklusjes aan en van daaruit ging hij zich bekwamen in het stofferen.

De molen raakte helemaal uit het zicht en kwam ook niet meer in beeld bij zijn kinderen, waaronder Gerard Varwijk. Bij opa Gerard ging het niet anders en in 1938 zette hij de molen uit de wind.

Het stofferen bleek de start te vormen voor een ontwikkeling die zou uitgroeien tot een groot meubelbedrijf waarin ook Gerard z'n plaats innam en uiteindelijk de directie zou gaan voeren. Maar wie nu gedacht mocht hebben dat daarmee het molenvirus bij de Varwijks een stille dood was gestorven maakt een grote denkfout want bij Gerard was het ondanks zijn drukke leven blijven sudderen. Weliswaar aanvankelijk in combinatie met zijn belangstelling voor de historie van Dedemsvaart en omgeving. Dat ging zo ver dat hij mede- oprichter werd van de Historische Vereniging Dedemsvaart.

"Ik heb eigenlijk al jaren lang van alle molens die ik maar kon ontdekken foto's gemaakt en informatie verzameld", herinnert de inmiddels 84-jarige zich. "Heel veel informatie haalde ik bijvoorbeeld uit Wiek & Rad. Maar het liep pas echt vanaf 2005 uit de hand. Ik ben toen met de Historische vereniging gestopt omdat ik mij helemaal op de molenhistorie in Overijssel wilde richten. Ik heb bestaande molens bezocht, stompen en rompen en met oud- molenaars gesproken en overall informatie verzameld. Al met al heb ik een jaar of zes allerlei archieven doorgespit. Sommige gemeentes werkten goed mee en anderen deden moeilijk." Uiteindelijk wist Gerard alle molens- bestaande en verdwenen maar geen watermolens- in kaart te brengen en in 18 mappen onder te brengen. Uit al die informatie wist hij een lijvig boek te wrochten dat vorig jaar van de persen rolde, zijn levenswerk. "Ik had gemerkt dat Limburg en Zeeland al van die molenboeken hadden en vanaf het moment dat ik dat ontdekte kriebelde het in mij. Ik wilde ook zoiets voor Overijssel. Nu dat gerealiseerd is met het boek 'Overijsselse windmolens van toen en nu' kan ik weer wat afstand nemen."

Wie mocht denken dat het vuur nu bij Gerard gedoofd is vergist zich. Een rondleiding door zijn huis maakt wel duidelijk dat Gerard chronisch aan het molenvirus lijdt, want zijn hele huis ademt molens en daar heeft z'n overgrootvader de eerste bacillen voor verspreid.

Peter van der Molen

Malen als huisvlijt

Het malen van graan tot meel is waarschijnlijk zo oud als de mensheid. Uit de oorspronkelijke wrijfsteen heeft zich uiteindelijk een monumentale maalinstallatie ontwikkeld die wij tegenwoordig kennen als "Molen", een naam die afgeleid is van 'malen'. Met de komst van de molen werd industrieel malen van graan mogelijk maar dat wil niet zeggen dat daarmee het malen als huisvlijt helemaal uit beeld verdween. Met name landbouwers beschikten nog lang over een huis- maalinrichting die minstens tot het midden van de vorige eeuw in het moderne Westen is gebruik is gebleven en in ontwikkelingslanden niet onbekend kan zijn. Ook in de jaren gedurende de Tweede Wereldoorlog bewezen dergelijke maalinrichtingen vaak nog goede diensten. Voor de bezetters kostte het vaak weinig moeite om graan/meel bij molens in grote hoeveelheden in beslag te nemen.

Voor boeren boden die kleine handmolens een uitkomst op in de eigen behoefte te voorzien.

De huismolen veilig achter glas

Het apparaat zit vrij eenvoudig in elkaar en is vergelijkbaar met een uit haar krachten gegroeide kof-fiemolen. Links bevindt zich een lade met te malen graan, in het midden bevinden zich twee kleine stenen waarvan de looper met een slinger in beweging kan worden gebracht en rechts valt het eindproduct –het meel- in een lade. Hoe eenvoudig kan het zijn.

Peter van der Molen

Donateursdag dinsdag 21 april 2015

Zoals jaarlijks gebruikelijk is wordt er een Donateursdag georganiseerd en wel op dinsdag 21 april. De plaats waar wij elkaar dan zullen ontmoeten is nog niet definitief. Dit hoort u, of is reeds bij u bekend, middels een brief of mail zo spoedig mogelijk. Gedurende de ochtend vindt weer het officiële deel plaats met

verantwoording van het bestuur naar u, de donateurs. Na de gezamenlijke lunch gaan we op stap voor een interessante/historische excursie. Zet deze datum in uw agenda.

Met vriendelijke groet, Bestuur SOM

Restaurant Watermolen Bels

Gelegen midden in het dal van de Mosbeek proef je de sfeer van vervlogen tijden

- * Sfeervol ouderwets Twents restaurant.
- * Ruim terras in mooi begroeide tuin.
- * Houten speeltuin
- * Vele plattelandsspecialiteiten en arrangementen
- * 100 soorten Pannenkoeken
- * á la carte dineren
- * s' Winters heerlijke boerenkool maaltijden.
- * Bruiloften en partijen tot 100 pers.

Een droomlocatie voor een onvergetelijke bruiloft

Restaurant Watermolen Bels is gelegen in het prachtige natuurgebied Het Dal van de mosbeek. Trouwen in een landelijke omgeving buiten in de sfeervolle boerentuin met uitzicht op de mosbeek of u kunt de huwelijksceremonie laten plaatsvinden in de karakteristieke Theeschenkerij en Oale Dell.

Een onvergetelijk huwelijksfeest in Twentse sfeer. Ook beschikken wij over tal van mogelijkheden voor uw bedrijfsfeest. Schotse highlandgames, paardemennen, moordtochten en diverse andere activiteiten.

Bergweg 9 7663 TB Mander

Tel: 0541 - 680213 ~ Fax: 0541-680299 ~ www.watermolenbels.nl

Windesheimer molenaars jubileren

Tijdens de Overijsselse Molendag in september is stilgestaan bij het feit dat Gijs Jansen en Wannie van Emmen 25 jaar vrijwillig molenaar zijn op de Windesheimer molen.

Vanaf het Dorpshuis in Windesheim vertrok de plaatselijk blaaskapel Heuronsis met Burgemeester Meijer richting de molen om beide molenaars muzikaal in het zonnetje te zetten. Het buiige weer was voor de molen uitstekend, het publiek kon het minder waarderen.

Later kwam de molen in handen van de Gemeente Zwolle. In 2009 is de molen uitgebreid met een aanbouw, en is het molengedeelte gerestaureerd.

Dit schitterende Rijksmonument is een levend voorbeeld van cultuur, schone energie en techniek. Sinds 1989 wordt de molen bemand door vrijwilligers. Gijs Jansen en Wannie van Emmen zijn in dat jaar door hun werkgever, gemeente Zwolle, benaderd of ze interesse hadden in de hobby

De burgemeester sprak de beide heren lovende woorden toe en noemde hun inzet en dat van alle vrijwilligers onbetaalbaar. Vervolgens las de molendichter Alet Boukes een gedicht voor, waarin ze verbinding legde tussen de wind en Windesheim, tussen de molen en de kerk.

De Windesheimer molen siert de weg tussen Zwolle en Wijhe al sinds 1748. Er is een lange geschiedenis aan vooraf gegaan, voordat de molen is geworden tot wat hij nu is. De broeders van het in 1387 ingewijde klooster in Windesheim kregen in 1391 toestemming om een molen te bouwen. Een woeste storm maakte de molen in 1747 met de grond gelijk. Een jaar later bouwde men de huidige korenmolen. Het geslacht Langevoort heeft generaties lang (vanaf 1780) met de molen gemalen. Maar vanaf 1942 ging het bergafwaarts met de molen.

Dankzij de oprichting van stichting 'De Windesheimer Molen' in 1952 zag het er beter uit voor de verpauperde molen. Zij kochten de molen en restaureerden hem.

molenaar. Door de jaren heen zijn daar vrijwilligers bijgekomen en ook vertrokken. Momenteel is een groep van tien vrijwilligers van alle leeftijden die elke zaterdagmorgen de molen in bedrijf stellen, enthousiast uitleg geven over de werking, en brood, koeken en meel verkopen. Het enthousiasme van de vrijwilligers werkt aanstekelijk. In een ongedwongen sfeer, zonder stress of werkdruk, waan je je in een omgeving waar tijd geen rol speelt. De vrijwilligers werken zonder jaarrooster, zonder werkschema. Iedereen komt graag naar de molen en iedereen draagt zijn of haar steentje bij. Op deze manier krijgt het vrijwilligerswerk een extra dimensie: een hobby die in meerdere opzichten energie oplevert.

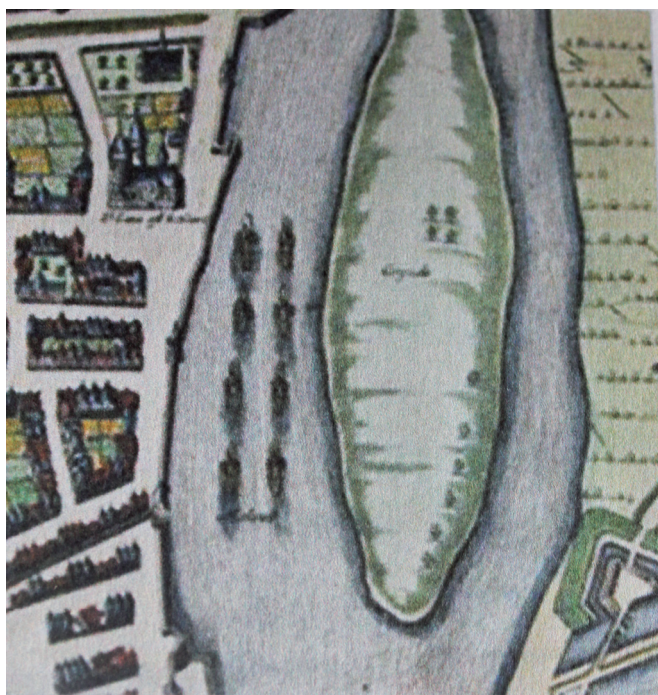
Uitgebreide historische informatie over de molen is te lezen in het boekje: "De korenmolen van Windesheim 1748 - 1998". Te vinden via de website Onswindesheim.

Rini Kamp
Foto: Jan Bredewold

Geheimen mysterieuze schipmolen

Zij kwamen, zagen en verdwenen weer

"In Nederland niet of nauwelijks bekend", schreef ik in mijn reportage over de Schipmolen in het vorige nummer van W&R. Die slag om de arm hield ik omdat ik de eerste signalen al had ontvangen over de aanwezigheid van de Schipmolen in Nederland. (Deventer). Het nauwelijks bekend zijn wil niet zeggen 'nauwelijks' voorkomen, want zij zijn er wel degelijk geweest. Alleen was hun rol zeer beperkt en vroeg uitgespeeld. Vrij snel na het verschijnen van W&R nr. 4 kwamen er al enkele waarderende reacties aangevuld met ter zake doende informatie. Zowel Dinand Webbink uit Deventer als Hermans Hagens uit Almelo wezen er op dat inderdaad bij Deventer een of meerdere schipmolens in de IJssel hebben gelegen. Daarnaast zijn er ook aanwijzingen dat er ook bij Zutphen, Nijmegen en Rotterdam vertegenwoordigers van dit molentype hebben gelegen. Bij Maastricht hebben er op zeker moment (1394) zelfs acht tegelijk gelegen. Tiel claimt zelfs dat daar ooit de enige schipmolen ter wereld heeft gelegen die papier kon maken.

Fragment uit Stedenboek Maastricht

Al verder zoekend bleek de naam Schipmolen toch hier en daar te zijn blijven hangen want in bijvoorbeeld Amsterdam en Barendrecht zijn woonwijken en appartementencomplexen met deze naam getooid. Al met al reden voor een vervolg over dit type molen waarvan niets in Nederland verder bewaard is gebleven.

Bijna wereldwijd wordt de romanfiguur van Don Quichote de la Mancha in een adem genoemd met zijn vermetele aanval op windmolens. In het brein van deze Ridder van de Droevige Figuur waren deze forse verschijnselen in het Spaanse landschap volgens zijn geestelijke vader Miquel Cervantes de Saavedra echter reuzen die bestreden moesten worden. Zoals bekend verloor hij die strijd. Minder bekend is dat deze ridder het naderhand ook nog aan de stok

heeft gekregen met een schipmolen of beter gezegd met de molenaars op deze molen.

Toen de ridder met zijn trouwe knecht Sancho Panza op hun viervoeters langs de Ebro trokken (ik heb die tochten enkele jaren geleden in hun voetsporen ook gemaakt, zie foto) zag Don Quichote ineens een onbeheerde roeiboot langs de oever liggen. Na enig geruzie stapten beiden in en de boot dreef naar het midden van de stroom. In het in 1605 verschenen boek wordt de afloop geschilderd.

Illustratie Gustave Doré

"Midden op de rivier zagen zij watermolens, maar Don Quichote riep op luide toon: "Kijk daar, mijn vriend. Daar is een stad, kasteel of sterkte waar een verdrukte ridder gevangen gehouden wordt die ik moet helpen". "Waar slaat dat op", riep Sancho. "U ziet toch wel dat het watermolens zijn waarop koren wordt gemalen!" De ridder veranderde niet van gedachte en ondertussen kwam de schuit midden in de maalstroom van de raderen. De wit bestoven molenaar en zijn knechten zagen het gevaar en probeerden met stokken de schuit uit de gevarezone te duwen. Maar helaas. De schuit kantelde en de woest met zijn degen zwaaiende ridder en de knecht gingen kopje onder alvorens door de molenaars te worden gered. De schoepen van de watermolen verbrijzelden echter de schuit. (kort door mij samengevat)

Molens langzaam ontrafeld

Plattegrond van Deventer

Keren wij terug naar de Nederlandse situatie. Dinand Webbink- medewerker van het Stadsarchief en Atheneumbibliotheek in Deventer- wijdde in het Deventer Jaarboek van 2011 over molens in de gemeente Deventer ook enkele regels aan het verschijnsel schipmolens. Hij verwees daarbij naar een plattegrond van Jacob van Deventer uit de zestiende eeuw. Op die kaart zijn drie schipmolens aangegeven. Ook verwijst Webbink naar de studie *Boat mills in Europe from Early Medieval to Modern Times* van Daniela Gräf (Dresden 2006). (Schipmolens in Europa van de vroege middeleeuwen tot de moderne tijd) In deze studie wordt de aanwezigheid van schipmolens in het Deventer uit de vijftiende en zestiende eeuw belicht. Al in 1438 werd een concessie voor een schipmolen op de IJssel ter hoogte van de Stekkelentoren verstrekt. Later werd aan de Noordkant van de stad een houten brug over de IJssel gelegd en op de kaart van Jacobus van Deventer is te zien dat een molen aan de Zuidkant van die brug ligt en twee aan de Noordkant (stroomopwaarts).

Ook in de *Stedenatlas* van Braun en Hogenberg komt op de plattegrond van Deventer omstreeks 1570 vermoedelijk een restant van een schipmolen onder een brug aan de noordkant van de stad voor. Maar ook over die van Maastricht en Nijmegen wordt bericht. In Maastricht zijn het Jan van Gulpen en Houbrecht Fabri die in 1394 al met een schipmolen werken. Dat verliep zo succesvol dat er binnen de kortste keren acht in bedrijf waren. (zie kaart boven) In 1494 zorgde zwaar drijfjys ervoor dat een aantal van deze molens op drift raakte. In 1635 werden er twee door drijfjys verbrijzeld en tijdens een volgend hoogwater gingen er nog enkele verloren. In 1705 viel er niet een meer te kennen. In Nijmegen werden in 1574 de eerste concessies voor twee scheepsmolens afgegeven en zo'n 25 jaar later vroeg de organist van de Grote Kerk toestemming voor zichzelf een schipmolen te mogen bouwen. Op een kaart

uit 1639 van Pontanus liggen twee schipmolens ter hoogte van Nijmegen. In het Mauritshuis in Den Haag hangt een schilderij van Albert Cuyp waarop deze molens eveneens voorkomen. Opvallend is echter wel dat in deze 'bijbel van de Schipmolen' andere Nederlandse schipmolens zoals die bij Rotterdam en Zutphen ontbreken.

Herman Hagens – molenkenner en kenner van molenhistorie – onderstreept dat verhaal en heeft eerder al over de schipmolen bij Deventer geschreven in zijn boek *Molen – Mulders- Meesters*. Hij wijst er op dat ook bij Zutphen, Nijmegen, Roermond en Maastricht schipmolens gelegen hebben. Opvallend is het grote aantal schipmolens die met name op de Maas gelegen hebben. Dat begon al bij Maastricht – bij de binnenkomst in Nederland- en eindigde pas aan het eind ter hoogte van Rotterdam. Zes, zeven eeuwen geleden lag ter hoogte van Maastricht midden in de Maas een eiland. Ter vergelijking: De Notre Dame in Parijs ligt in feite ook midden op een eiland midden in de Seine.

Dat eiland bij Maastricht – het Antonius-eiland – is inmiddels verdwenen maar tussen dat eiland en de vaste wal van Maastricht lagen tegen het einde van de 14e eeuw maar liefst acht schipmolens in gelid. Het is niet bekend of dit molens van het Duitse dan wel het Franse type zijn geweest. Het Duitse type is in de vorige uitgave van W&R beschreven en het Franse week daar van af doordat het molenhuis weliswaar ook op een schip was gebouwd maar de schoepenraderen waren zowel links als rechts van dat huis bevestigd. Die vroege schipmolens lagen verankerd midden op de rivier maar als er hoog water was of ijsgang in het voorjaar dan sloegen die logge schuiten toch wel makkelijk van hun ankers en zorgden voor veel overlast.

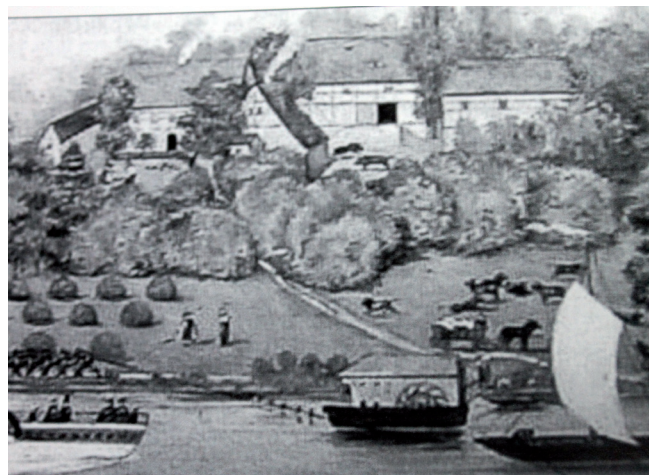

Nijmegen

De vele problemen die schipmolens met zich brachten zorgden ervoor dat in een periode van drie eeuwen alle acht molens bij Maastricht verdwenen. Omdat het met andere molens vaak niet veel anders ging is het verklaarbaar dat ze althans in de wat recentere molengeschiedenis van Nederland geen plaatsje meer hebben gevonden. Elders in Europa hielden ze het langer vol. De laatste van de 62 molens die op de Donau bij Wenen dreven werd pas in 1935 buiten bedrijf gesteld. Nog iets verder naar het Oosten- in Roemenië- waren op de verschillende rivieren in 1957 nog 29 schipmolens actief.

Wat de historie van de schipmolen betreft valt op dat in een vroeg stadium dit molentype al haar weg heeft gevonden in Europa. Op een kaart uit de 12e eeuw staan bijvoorbeeld acht locaties weergegeven waar een molen lag, zes waar 2 – 5 molens lagen, een met 6 – 20 molens en een met 20 molens. Bekend is echter dat drie eeuwen eerder al schipmolens bij Parijs (Seine) en Keulen (Rijn) dreven. Op zich ook niet onlogisch als er van mag worden uitgegaan dat in 537 al volgens de historicus Procopius de Romeinse generaal Belisarius toen Rome door de West Goten werd belegerd twee molens op schepen liet bouwen en die bij de Ponte Sisto (brug) over de Tiber afmeerde.

Dat met name in oost- Europa (Hongarije, Roemenië, Slowakije en Servië) deze scheepmolens nog lang nadrukkelijk aanwezig zijn gebleven is niet zo verwonderlijk want op een kaart uit de 19e eeuw is te zien dat op rivieren als den Drava, Váh, Ipel, Mares en Tisza werkelijk honderden scheepsmolens in bedrijf waren. Meer naar het Westen kon zich alleen de Elbe laten gelden want ook daar hebben eveneens geweldige aantallen schipmolens hun werk gedaan. Rond het midden van de 19e eeuw waren dat er nog 115.

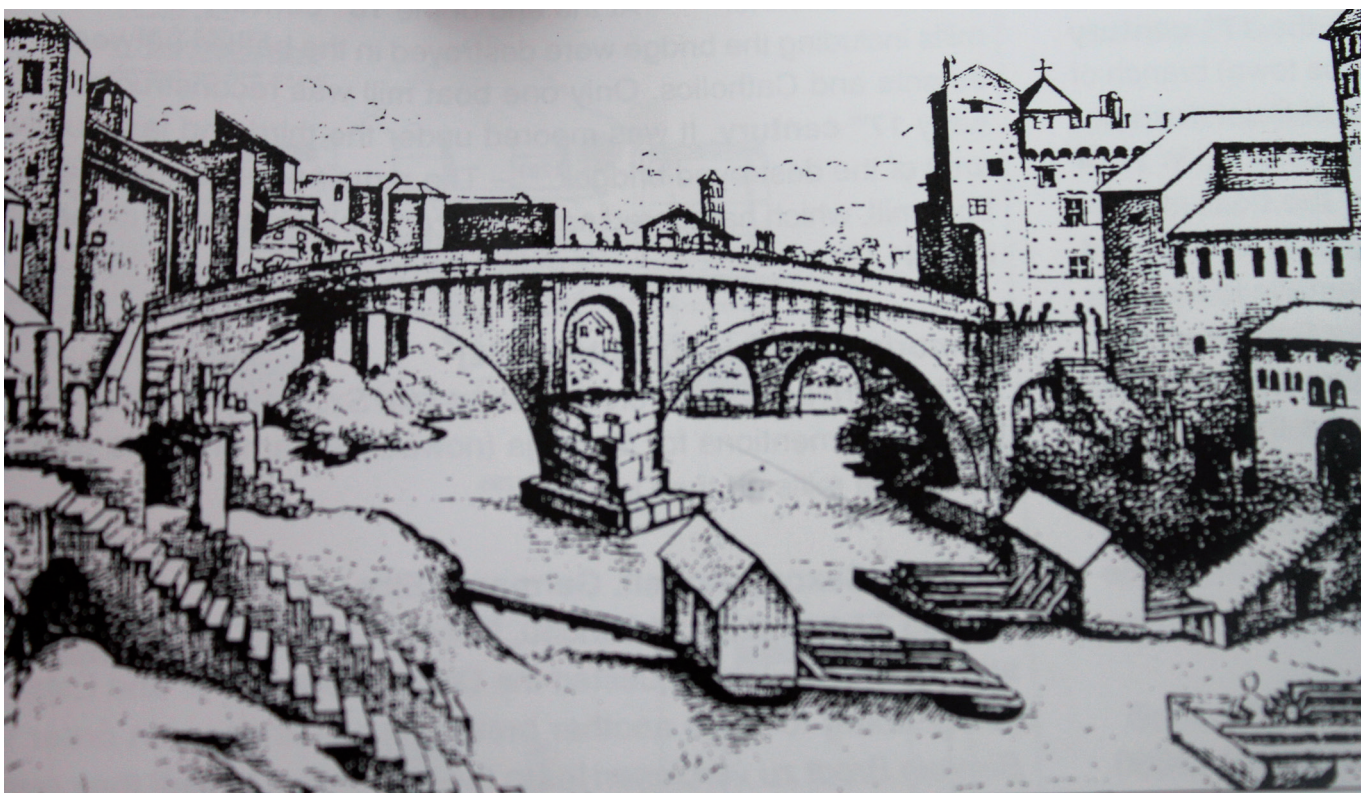
Een stoomschip passeert een schipmolen

Een blik op de kaart van Europa anno 2015 laat zien dat op de Elbe nog een originele schipmolen aanwezig is en in heel Midden- en Oost Europa nog slechts twaalf. Daarnaast zijn in Europa nog zeven replica's te vinden.

Overigens moet gezegd worden dat er van de schipmolens ook meerdere uitvoeringen bestonden zoals met een groot schoepenraad tussen twee boten, een molenboot met aan weerszijden een schoepenrad, een boot met slechts een schoepenrad aan het molenhuis maar ook schipmolens met schoepenraderen achter elkaar.

Conclusie

Als uit dit verder onderzoek blijkt dat de schipmolen in Nederland toch wel redelijk breed aanwezig is geweest dan rijst de vraag waarom dit type molen zo nadrukkelijk uit het collectief geheugen verdwenen is. Bij het zoeken naar een antwoord op die vraag dringen zich enkele

De Tiber in Rome

Schipmolens bij de brug van Chalon sur Saône in 1780

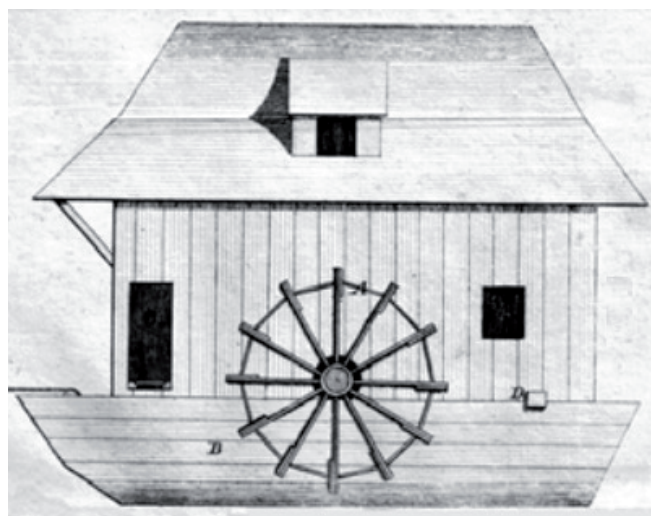
opvallende zaken op. Zo valt het op dat deze molens min of meer 'buiten' de samenleving bevonden, bijna letterlijk op eilanden. Je moest er met een sloep of roeiboot naartoe. In veel gevallen leefden en woonden de molenaar en zijn knechten zelf ook op de schipmolen. Wind- korenmolens bevonden zich juist in de regel midden in de samenleving zoals nu nog bijvoorbeeld in Goor, Markelo, Ommen en Wijhe te zien is. Dat verhoogde het maatschappelijk draagvlak. De activiteiten op de schipmolen speelden zich in feite buiten de dagelijkse waarneming af.

Een ander element is het toch wel vrij vroeg verdwijnen van dit type molens mede door de toenemende populariteit van de windmolens. Die kenden minder weerstand dan de schipmolens. Die molens lagen midden op de rivier en vormden in toenemende mate een hinderlijk opstakel voor de sterk groeiende scheepvaart. Confrontaties zoals bij Magdeburg deden zich dan ook geregeld voor. Zo'n batterij aan logge schipmolens viel niet even vlot te verhalen als er vrachtschepen langs moesten. Een probleem dat echt ging spelen met de komst van stoomschepen. Verder werd veel schade aangericht aan oevers en bruggen als zo'n schipmolen op drift raakte.

Een niet onbelangrijke factor speelden de kosten van onderhoud van een schipmolen en hun beperkte levensduur. Een gemiddelde levensduur van 50 jaar was eerder regel dan uitzondering. Dit in tegenstelling tot windmolens die het soms honderden jaren uithouden. Al met al is het dan ook logisch dat toen de windmolens hun waarde bewezen zij als ideale vervangers van de schipmolen werden binnengehaald. Blijft zich wel het opmerkelijke feit voordoen dat in Nederland- Molenland bij uitstek- de sporen van dit type molen hoegenaamd volledig zijn uitgewist. Zelfs in een groot deel van de molenwereld blijkt de schipmolen nauwelijks meer bekendheid te hebben dan van horen zeggen. Bij onze Oosterburen in Duitsland- toch geen land met een molenreputatie- heeft men de moeite genomen doormiddel van het bouwen van replica's de historie in ere

te houden. Wat zou het een verrijking van het Nederlandse molenlandschap zijn als er ook weer een schipmolen op een van onze rivieren zou drijven. Waarom bijvoorbeeld niet op de IJssel bij Deventer? Die stad heeft tenslotte een verleden met schipmolens.

Peter van der Molen

Een sobere bouw van een schipmolen vanwege de korte levensduur

Nijmegen

Frits David Zeller uit Bergen (NH) meent te weten dat de schipmolens bij Deventer aan het begin van de 80-jarige oorlog met Spanje samen met de schipbrug zijn verwoest en niet meer zijn herbouwd. Met betrekking tot de aanwezigheid van schipmolens bij Nijmegen heeft op een panoramakaart van Nicolaas Geelkercken uit 1639 twee schipmolens ontdekt die daar op de Waal voor anker lagen. Zij zien er 'klassiek' uit dat wil zeggen met een bakachtige vorm en een kleine opbouw waarbij het onderslagrad opzij is aangebracht. Op latere kaarten zijn de schipmolens niet meer aanwezig.

De Gildeavond

Gildecontactavond 28 november

In de auto is het heerlijk warm, maar buiten staat de thermometer onder nul. Bij aankomst straks in Gildehaus de auto te moeten verlaten lijkt niet erg aantrekkelijk. Vanaf de afrit van de snelweg is het aardedonker en moet ik maar vertrouwen op de vrouwenstem uit mijn dashboard om de goede weg te vinden naar de plek waar ik nog niet eerder was. Als de lichten van het stadje in zicht komen, gaat de weg flink omhoog naar het plateau waar de Ostmühle staat. Mooi verlicht voor de advents- en Kersttijd.

Hier boven, op 70 meter hoogte, is het nog kouder en op weg naar de molen snijdt de wind door de jas. In de molen worden wij door Toine Zwitserlood en collegae molenaars opgewacht met een vloeibaar opwarmertje, ein Mühlentropfe, een plaatselijke kruidenbitter. De bezoekers kunnen het gebruiken, want ook binnen in de molen is het natuurlijk koud. De Ostmühle is gebouwd van grote blokken Bentheimer natuursteen en het molenlichaam is wel 80 cm. dik maar houden de kou niet tegen. Een 20-tal Overijsselse molenaars hebben de kou getrotseerd om deze bijzondere molen van boven tot onder te bekijken en van de bijzonderheden foto's te maken. Omdat het gevluht met licht is 'gepavoiseerd' kan er in de winter tijd niet gedraaid worden, wat als voordeel heeft dat er rustig tot in de kap kan worden rondgekeken. In de kap valt op dat er onder het rollenkruiswerk ook nog een tandkrans in het molen lichaam is aangebracht.

Ooit heeft de molen een windroos voor zelfkruisiging gehad, maar blijkens de uitleg van een der gidsende molenaars ging dit dusdanig zwaar dat deze weer verwijderd is. Een metaalgravure in het educatieve afdeling brengt dit goed in beeld. Tegenwoordig wordt de molen gekruist met een elektrische lier onderaan de staart. De staart met de lierkast is zo zwaar dat er een meerrollende afsteuning is gemaakt.

Korte geschiedenis

De molen werd in 1748/49 gebouwd in opdracht van graaf Friedrich Karl zu Bentheim nadat een eerdere houten Standaardmolen door een storm was omgeblazen. Dit is nog te zien in de gevelsteen van Bentheimer zandsteen boven de ingang. In 1750 werd het eerste graan gemalen en ondanks (of dankzij) veranderingen, en het noodlot van natuurgeweld dat ook deze molen heeft getroffen, is het molenbedrijf doorgegaan tot na de 2e wereldoorlog. In 1984 werd de molen in de huidige gedaante door Wintels uit Denekamp gerestaureerd met een oud-Hollands gevlucht. Een der voorwaarden van de molenmaker voor de restauratie was dat er ook vrijwillig molenaars zouden komen om de molen te kunnen draaien. Daartoe werden door Jozef Derkman uit Denekamp de eerste molenaars opgeleid tot het Nederlandse getuigschift van de Hollandse Molen. Tegenwoordig heeft de molen negen vrijwillig molenaars waarvan drie met een Hollands getuigschift. De molen heeft nog één koppel op de begane grond dat echter elektrisch wordt aangedreven. Hiermee wordt veevoer gemalen voor de regionale markt. Na een uurtje hadden de bezoekende molenaars het toch wel koud gekregen en namen afscheid van Toine Zwitserlood en zijn team waarna ze vertrokken naar het 2e deel van deildeavond.

Klompemakerij Koop

Na een korte rit over opnieuw aardedonkere wegen kwamen we aan bij de klompemakerij van de familie Koop in De Lutte. Hier was het binnen heerlijk warm en werden we onthaald met koffie en heerlijke Twentse Krentenwegge. Tijdens en na de koffie werd door voorzitter Ger Tutert een vorm van korte vergadering c.q. info overdracht gehouden. Hierna konden de liefhebbers bij de boekwinkel van Sjaak Poot op zoek naar een gewenste molenuitgave. De boekwinkel van Sjaak was, door het uitdunnen van de bibliotheek van het Oversticht, een groot aantal boeken en bladen rijker geworden. Veel exemplaren veranderden die avond van eigenaar. Hierna was het tijd om met Jonnie Koop mee te gaan naar de productieruimten voor uitleg van het klompen maken. Klompen worden in de familie Koop al van oudsher gemaakt. Het begon al rond 1680 met het maken van klompen als 'dagloners'. Dit waren meestal kleine boeren die zich tegen betaling een halve of hele dag verhuurden om b.v. klompen te maken op een groot huis of boerderij.

Het bedrijf werd door Graet's Koop opgericht anno 1902 en de klompen werden grotendeels met de hand gemaakt. Door industrialisatie werden echter steeds vaker machines gebruikt om de klompen te vervaardigen en kon men veel sneller meer klompen maken. In de jaren vijftig is het bedrijf over van vader Graets op zoon Hendrik. Hendrik Koop zwaaide de scepter tot in de jaren tachtig.

Onder zijn leiding groeide de klompenmakerij uit tot een bedrijf met zes werknemers in loondienst. De modernere tijd en de grotere welvaart deed het gebruik van klompen sterk afnemen. De opkomst van het modernere schoeisel dwong Koop helaas zijn bedrijf weer in te krimpen. Vanaf de jaren zeventig is Johnny Koop, derde generatie, bezig met het fabriceren van de klompen. Uiteraard op een moderne manier met halfautomatische machines. Het oude handwerk zit hem echter nog steeds in het bloed, en hij laat ons zien dat hij nog steeds in staat is om de klompen met de hand te vervaardigen.

Hij begint de demonstratie met het zagen van de benodigde blokken populierenhout met de lintzaag. Daarna demonstreert hij het maken van de klomp op de verschillende machines met als eindresultaat een paar fraaie witte klompen welke worden geschonken aan Annemieke voor het perfect organiseren van dezeildeavond. In de goed voorziene winkel kregen we nog uitleg over de vele verschillende vormen en soorten klompen in Nederland en Europa. Uiteraard werden nog de nodige paren klompen gekocht die de molenaars op de molen kunnen dragen.

Uiteindelijk is de klomp een goedgekeurd veiligheidsschoeisel. Naast de productieruimte is een expositieruimte gelegen. Vanuit zijn liefde voor het vak heeft Jonny hier veel oude gereedschappen en machines uit verschillende streken van Nederland samengebracht om de ontwikkeling door de jaren van de bedrijfstad te laten zien. Klompemakerij Koop is nog altijd een echt familiebedrijf. Door de grotendeels machinale productie voor groothandel en export kan het bedrijf gelukkig nog goed bestaan.

De avond werd in de ontvangstruimte afgesloten met een biertje of frisdrank waarna eenieder zich weer huiswaarts begaf.

Ruud Roose

Wiekssystemen deel IV

Combinatie van Rendement- en Efficiëntieverbeteringen

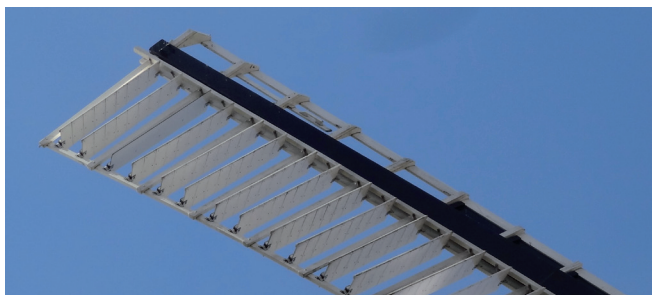

In deze aflevering bespreken we de verbeteringen, die zowel een beter rendement leveren als ook efficiënt voor de molenaar zijn. In de vorige aflevering van wieksystemen (W. en R. nr. 3-2014) zijn de efficiëntie verbeteringen Zelfzwichting en Ten Have kleppen aan de orde geweest. Deze verbeteringen hebben bij een stil gezette molen wat nadelen:

Zelfzwichting: Als de molen op de wind en in de korte rust staat ondervindt het wiekenkruis, als de kleppen open zijn, weinig windbelasting. De wind blaast er ongestoord doorheen. Maar als tijdens de rust de wind draait, dan worden de wie-

ken die horizontaal staan steeds meer door de wind belast.

Ten Have kleppen: Vanwege die windbelasting in de korte rust stand worden de Ten Have kleppen dan ook meestal alleen op de buitenroede van het wiekenkruis toegepast.

Daarom staat deze roede tijdens de korte rust ook horizontaal. De wind blaast er dan ongestoord doorheen en belast het wiekenkruis niet. Deze twee efficiëntie verbeteringen zijn samen met rendement verbeteringen toegepast op molen De Leeuw in Oldehove:

Binnenroede: Systeem Dekker met Zelfzwichting.

Buitenroede: Van Bussel stroomlijnneuzen met Ten Have kleppen.

Molen De Leeuw is uniek in Nederland. Het is de enige molen waar deze vier wiekverbeteringen tegelijkertijd zijn ingezet.

Bilau wieksysteem

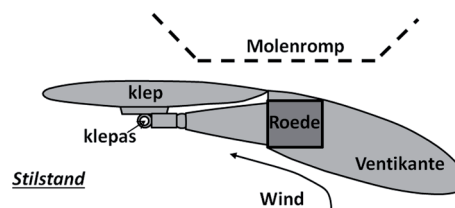
In Duitsland ontwierp Kurt Bilau in de jaren 30 van de vorige eeuw een nieuw wiekprofiel, dat gebaseerd was op het profiel van een vliegtuigvleugel. Hij deelde dit profiel in tweeën: Een stroomlijnneus, die hij Ventikante noemde en een klep. Dit werkt als volgt: Tot een bepaalde snelheid blijft de klep van elke wiek door een veer en een regulator gewicht gesloten. Via de klepas en de spin op de askop zijn de mechanismen van elke wiek met elkaar verbonden. De spin wordt bediend door de zwichtstang, die door de bovenas loopt. De zwichtstang wordt heen en weer bewogen door de zwichtstok, die achter de molen door de zwichtketting wordt bediend.

Deze wiekverbetering maakt gebruik van de middelpunt vliedende kracht. We onderscheiden drie situaties:

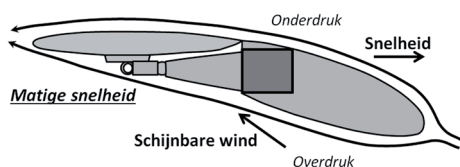

1. Stilstand: De molen is op de wind gekruide. De wind blaast tegen de wiek, de wind wordt door de wiek gedwongen naar links af te buigen. Als reactie op de winddruk beweegt de wiek naar rechts en krijgt snelheid.

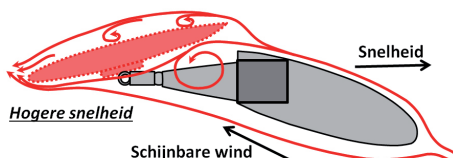

2. Het wiekenkruis draait met matige snelheid in de schijnbare wind (deze wind is de som van de wind en de door de wieksnelheid opgewekte wind ten gevolge van de snelheid): De snelheid is nog te laag om het regulator gewicht door de middelpuntvliedende kracht naar de top van de wiek te laten bewegen. De klep blijft gesloten en de luchtstroom om de wiek wordt niet verstoort. Het profiel van de wiek zorgt voor een overdruk vóór de wiek en onderdruk ach-

ter de wiek. Het drukverschil tussen de voor- en achterkant van de wiek zorgt, samen met de winddruk aan de voorkant van de wiek, voor de liftkracht.

3. Het wiekenkruis draait met een hogere snelheid in de schijnbare wind: Vanaf een bepaalde snelheid zal het regulator gewicht, zich door de middelpuntvliedende kracht, tegen de veerkracht in, naar de top van de wiek verplaatsen. Deze verplaatsing veroorzaakt via een hefboom het opengaan van de klep. De opengedraaide klep veroorzaakt luchtwervelingen om de wiek en verstoort daarmee het aerodynamische profiel van de wiek. Hierdoor wordt de snelheid minder. Het moment van opengaan van de kleppen kan beïnvloed worden door extra gewicht aan de zwichtketting te hangen. Op deze manier kan de molenaar, net als bij de zelfzwichting de maximale snelheid van het wiekenkruis bepalen. In Nederland heeft alleen korenmolen De Hoop, in Norg, Bilau-wieken (Er zijn in totaal 13 molens met Bilau-wieken geweest).

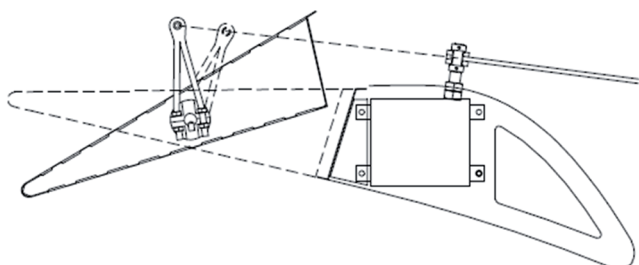

Van Riet Wieksysteem

In 1934 kwam molenmaker Van Riet uit Goes met een wiekverbetering waarvan de doorsnede van het wiekprofiel ook lijkt op dat van een vliegtuigvleugel. Het bestaat uit een

stroomlijnneus en een verstelbare klep. De aerodynamische werking is ongeveer gelijk aan het Bilau-wieksysteem. De technische realisatie is anders. De kleppen zijn met zwichtstangen verbonden met een zwichtring. Deze zwichtring is gemonteerd op de binnenroede en draait dus met het wiekenkruis mee. Op de binnenroede is een sluitlier geplaatst, die met een kabel aan de zwichtring is verbonden. Wanneer er met de molen gewerkt gaat worden moet

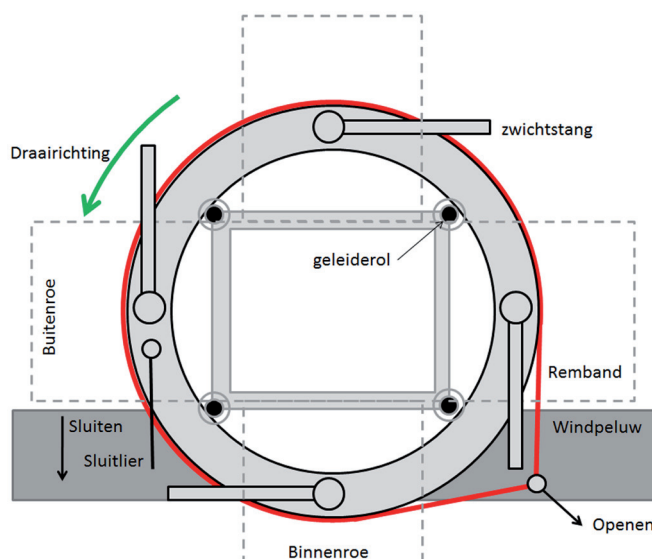

de wiek waar de sluitlier op is aangebracht beneden staan. Met de sluitlier wordt de zichtring naar links gedraaid en de zwichtstangen draaien mee en sluiten op deze manier de kleppen. Door de sluitlier verder aan te draaien wordt het geheel onder een veerspanning gezet. De kleppen gaan open als de kracht ten gevolge van het drukverschil tussen de voor- en achterkant van de wiek groter is dan de veerkracht. Op deze manier bepaalt de molenaar wanneer de kleppen opengaan. Om de zwichtring zit een remband, die bediend wordt wanneer de molen moet worden stopgezet. Als de remband wordt aangetrokken dan gaat de zwichtring ten opzichte van het wiekenkruis iets achter lopen. Hierdoor duwen de zwichtstangen de kleppen open en vermindert de snelheid van het wiekenkruis, waardoor uiteindelijk de molen stopt.

In Nederland zijn 3 molens met een Van Rietsysteem. Twee staan er in Zeeland (Colijnsplaat en Endewege). Deze molens hebben alleen op de binnenroede een Van Rietsysteem. De molen in Nispen (Noord-Brabant) heeft op beide roeden het Van Rietsysteem.

Jan Kuiper

Marti Herngreen, bewust molenaar

Hoogtevrees, een woord dat je niet snel zal tegenkomen bij een molenaar. Niets is minder waar, want Marti Herngreen heeft toch degelijk hoogtevrees. "Dan moet je maar niet naar beneden kijken." Dappere woorden voor een net geslaagde molenaarsvrouw. Ook krijg je er gratis een prachtig uitzicht over de IJssel voor terug.

Tot 1989 heeft ze in Amsterdam gewoond. Maar ze vond het toch wel erg aantrekkelijk om in een dorp te wonen, zeker als ze kinderen zou krijgen. Doordat ze haar werk als psycholoog-psychotherapeut in Zwolle en Deventer kreeg, besloot ze met haar gezin te verhuizen naar Olst, de middenweg. Een hele overgang van het drukke Amsterdam naar het rustige Olst. Ze werkt nog steeds acht weekenden per jaar in de praktijk van een collega. "Het werk als psycholoog-psychotherapeut is de mooiste manier van therapie geven, dat kan ik zeker nog niet loslaten." In 2016 zal haar registratie aflopen.

Op de woensdag is ze te vinden als molenaar in de Bökkers Mölle, een stellingkorenmolen. Deze molen is sinds 1996 weer gaan draaien, na een aantal jaren restauratie. Dit heeft Marti goed in de gaten gehouden en in datzelfde jaar is zij een keer met haar dochter wezen kijken. Zo is zij besmet geraakt met het 'molen-

virus'. Ze zijn zelfs in de kap van de molen geweest, dit mag niet iedereen in verband met de veiligheid. En na het zien van een folder 'word vrijwillig molenaar', werd haar interesse toch steeds meer gewekt. Toch is ze pas in 2009 begonnen met het helpen in de winkel die zich in de molen bevindt. In deze winkel zijn de meeste meelsoorten die in de molen worden gemalen verkrijgbaar. Zo is er bijvoorbeeld een mix voor italiaans kruidenbrood, zeeuws kruidenbrood, vanille cakemeel, één uur speltbrood en pannenkoekenmeel te krijgen. Op de zaterdag vindt Marti het leuk om naar andere molens te gaan. Vaak gaat ze naar de Werklust in Oene, waar vooral veevoer gemalen wordt.

Vanaf 2011 is ze begonnen met de opleiding tot vrijwillig molenaar. Een opleiding waar veel techniek bij komt kijken. Elke maand volgde ze een theorieavond in Zwolle. "Op een gegeven moment merkte ik dat ik het wist. Als je alle theorie goed volgt en de exameneisen die achterin de boeken staan goed oppakt, is het een stuk makkelijker te volgen", aldus Marti. Na al die theorie-avonden moet je een proef en een landelijk examen doen. De eerste keer heeft ze het proefexamen op D'Olde Zwarver in Kampen uitgevoerd. Ze slaagde niet in één keer, maar dit ging haar niet in de koude kleren zitten. Ze begreep name-

lijk goed waardoor ze niet was geslaagd. Dit kwam door haar toch wat twijfelachtige houding. Al met al is ze de keer daar op in De Oortmanmolen in Lattrop wel 'geslaagd' voor haar proefexamen. Op naar het landelijke examen. Deze heeft ze af mogen leggen in Hasselt. Om 14.00 uur zou ze haar examen beginnen. Maar als er een zwaar koufront nadert met onweer en zware windstoten moet de molen aan de ketting en de bliksemafleider. Dat hield in dat ze haar praktische vaardigheden als kruien en zeil voorleggen niet kon tonen. Ze is toen die dag in 2014 wel geslaagd. Haar reactie na het slagen was dan ook erg enthousiast. "Het is net als je rijbewijs halen, je mag alleen op de molen. Ik vond het geweldig." Vanaf dat moment staat ze als vrijwillig molenaar de molen te bedienen, pleegt ze onderhoud, mengt ze de meel zodat de zakjes in de winkel verkocht kunnen worden en staat ze klanten te woord. Maar wat zeker een belangrijke taak is, ervoor te zorgen dat de meel vanuit de meelpijp goed in de zakken valt.

Ze is erg blij dat ze in aanraking is gekomen met de molen. Thuis was ze namelijk al veel met haar handen bezig in en rondom het huis. Door het helpen van haar man met dergelijke klussen, is ze veel te weten gekomen over gereedschap en hout. Het is een goede tegenhanger van haar beroep als psycholoog-psychotherapeut. In dat beroep ben je veel met het hoofd bezig, veel denkwerk. Dan is het juist fijn om eens iets met de handen te kunnen doen. En het team wat op de Bökkers Mölle werk verricht, is een leuk gezelschap. De twee molenaars waar ze veel mee werkt heten Ab en Bert. Ab is net als Marti in 2014 gediplomeerd. Ze leert vooral veel van Bert. Bert is een 82-jarige doorgewinterde molenaar, vroeger een beroepsmolenaar. "Dat je op die leeftijd nog zo de trappen op en af kan." Maar beide

mannen weten veel en daardoor leert Marti ook weer elke keer. Hierdoor ontstaat een goed samenwerkingsverband en vullen de molenaars elkaar goed aan. Het thuisfront vindt het ook erg leuk dat (o)ma molenaar is. Vooral haar kleinzoon is er over te spreken. De molen heeft in zijn ogen al een andere naam gekregen, de oma-molen.

Maar niet alleen heeft ze belangstelling voor de Bökkers Mölle en de Werklust. Nee, ook houtzaagmolens wekken haar interesse. Vooral die in Deventer, de Bolwerksmolen, heeft veel indruk achter gelaten. "Geweldig hoe het zagen er dan aan toe gaat. Dan zie je grote stammen die door de zagen geleid worden. Die indruk heeft misschien met mijn eigen achtergrond te maken." Marti is een oud-oom in Alphen aan de Rijn op het spoor gekomen. Deze oom had een eigen houtzaagmolen. Haar vader heeft daar nog als jongetje rondgelopen. Ook al bestaat deze molen niet meer, de interesse in dat soort molens blijft bestaan. En een leuk weetje is dat er nog een tijd een houthandel met haar achternaam is geweest, Herengreens Houthandel. Wellicht wil ze ooit nog in een houtzaagmolen gaan werken, maar dit vindt ze ook wel weer een zware taak. Hout is een stuk zwaarder dan meel, dus ze blijft voorlopig gewoon op de korenmolens.

Marian Stobbe

Koning Molenzellen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

Industriemolens in de 16e en 17e eeuw (deel I)

Als ik in een oud gebouw kom, kan ik het nooit laten om naar de zware balken en vloerdelen te kijken die voor de bouw gebruikt zijn. Meestal bekijk ik hoe de zaagsnede over die balk loopt. Balken werden door twee of meerdere mensen met de hand gezaagd. Daarvoor stonden ze op een soort kraanzaag. Eén zager stond boven en de ander stond onder de bok. Samen bewogen ze de zaag op en neer. Dat was een zwaar en tijdrovend karwei. Als je onder stond, dan ging je niet recht onder de zaag staan. Dat was dom, want

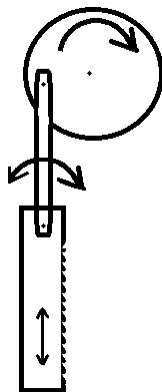

Kraanzaag met handzagers

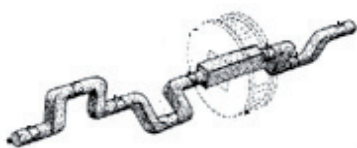
je kreeg al het zaagsel over je hoofd. Je ging dus iets achter de zaag staan. Tijdens het zagen blijft er een zaagsnede op het hout achter. Als je schuine lijnen op de balk of planken ziet, kun je er meestal vanuit gaan dat deze ouder zijn dan het jaar 1597.

In dat jaar deed Cornelis Corneliszoon uit Uitgeest een belangrijke uitvinding. Hij ontwikkelde namelijk het 'bijzonder Creckwerk'.

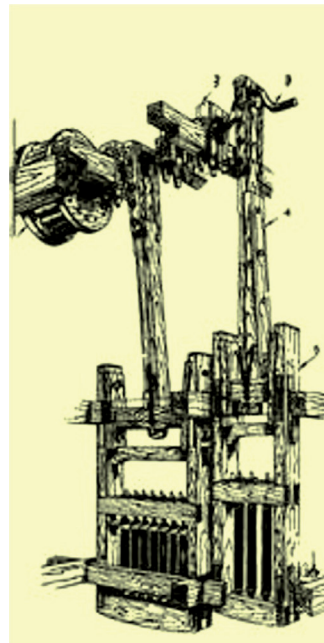
Een krukas met drie bochten. Voor 1597 waren er al tekeningen gevonden van krukassen voor de door water aangedreven houtzaagmolens. Alleen bestonden die slechts uit één kruk en maar één zaagraam. De functie van de krukas is een ronddraaiende beweging omzetten naar een rechtlijnige beweging. Gebruik je slechts een kruk dan zal er veel energie verloren gaan. Want het optillen van het zaagraam kost veel energie. Het 'bijzondere' van zijn krukas was dat hij drie zaagramen tegelijk liet werken. Maakte het ene raam een zaagbeweging dan zorgden de andere twee ramen voor het contra gewicht. Dus bespaarde je vrij veel kracht en energie. Corneliszoon kreeg in 1597 octrooi op zijn verbetering van de krukas.

Dus eigenlijk heeft hij de krukas niet uitgevonden, maar wat slimmer toegepast, zodat je zijn krukas ook op wind aangedreven molens kon toepassen. Een houtzaagmolen

kon vijftig zagers vervangen. Door meerdere zagen in een raamwerk te spannen kunnen ook meerdere planken of balken tegelijk gezaagd worden. Of van verschillende dikten, afhankelijk van

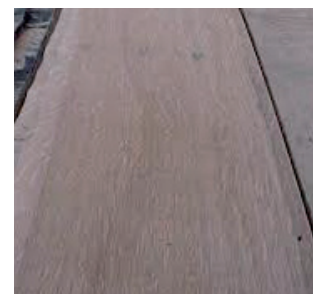
Krukas met raamzaag

de vraag. Zo rond het jaar 1600 was er veel vraag naar hout voor de bouw van huizen en schepen. Mede door de houtzaagmolens die als paddenstoelen uit de grond kwamen werd het mogelijk om binnen de zes tot zeven maanden een VOC schip te bouwen en die gingen zo gemiddeld een jaar of achttien mee. Die schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie voeren op Azië, waar zij onder andere kruiden zoals peper, kaneel, kruidnagel, rijst en thee mee namen, die op de Nederlandse molens weer gemalen werden.

Toen de handel van de schepen op het hoogst was werd de vraag naar molens die hout konden zagen evenredig verhoogd. Voor het zagen van hout werden voornamelijk de Paltrok molen en de bovenkruier zaagmolen gebruikt. De Paltrok werd hoofdzakelijk gebruikt als balkenzager en wagenschotzagers. Wagenschotzagers zijn er helaas niet meer. Waar de naam wagenschot vandaan komt is niet met zekerheid te zeggen. Een eiken stam werd eerst gekloofd in vier stukken (kwartieren). Deze kwartieren werden vervolgens tot vrij dunne planken gezaagd, waarbij de zaagsnede loodrecht op de jaarringen komt te staan. Door op deze manier te zagen, kreeg men hele mooie patronen op het hout. Deze patronen worden spiegels genoemd. Wagenschot werd en wordt vooral gebruikt voor toepassingen waar het patroon in het oog loopt: scheepsbetimmeringen en woningen.

Wagenschot gezaagde planken

Van het bijzondere molentype de Paltrok zijn er nog maar een paar over. Op de Zaanse schans en in het Openlucht museum in Arnhem staan nog Paltrokmolens. Ook in Amsterdam kun je na heel goed zoeken midden tussen de flats de paltrokmolen de Otter aantreffen. Ik snap niet dat "men" zo slordig omspringt met zo'n bijzondere molen.

Eind 16de begin 17de eeuw kwam de industrialisatie voor de molens echt goed op gang. Door de handel via onze zeeschepen. Zij brachten veel nieuwe producten in Neder

Paltrokmolen de Otter, Amsterdam

land die hier verder bewerkt werden en weer doorverkocht werden in Europa en ver daarbuiten. Bijzondere molens zijn bijvoorbeeld de Volmolen. Deze bij het publiek niet erg gewaardeerde molen werd wel 'stinkmolens' genoemd. Omdat tijdens de bewerking onder andere verschaalde urine werd gebruikt. Beukmolens of stampermolens werden gebruikt voor het plat stampen van kriet of hennepvezels voor de touwslagers. Er was veel vraag naar zeilen en tuigage van zeilschepen. Rond 1657 zijn mijn familieleden als hugenoten vanuit Frankrijk in Leiden, dus Nederland, terecht gekomen en tijdens het stamboomonderzoek zijn ook de beroepen opgetekend. Het is interessant om te zien dat mijn voorouders bijna allemaal ambachtslieden waren. Zij bestonden uit greynwerkers, lakenwerkers en droog-scheerders, plateelschilders en klompenmakers.

Leiden was in die tijd het bolwerk van de lakenindustrie. Een levendige handel in laken stoffen in diverse Gilden ondergebracht. Nu moet je een lakenwerker niet gaan idealiseren. Hij had een enorm hard bestaan en tegelijk was het ook een vies werk. Veel wol werd geïmporteerd uit Engeland en Schotland en hier geweven. Van de geweven wol werd na het 'vullen' lakenstof gemaakt. Lakenstof voor kleding is warmer en is waterafstotend. 'Vullen' is een nabewerking. De bedoeling was om de weefselstructuur dichter en vaster te maken (vervilt). Om dit te bereiken moest de stof urenlang en afhankelijk van de kwaliteit, dagenlang gekneet worden. Hiertoe stonden in de begintijd voetvolers in een kuip te stampen moet hun voeten op het natte laken. Hierbij werden toevoegingen zoals aarde, urine en zeep gebruikt om het vervilt te bevorderen. Tijdens het vullen (komt van het woord "vullen") werden ook de kleurstoffen toegevoegd, zoals 'weede' voor een rode kleur en lakmoes voor een diep blauwe kleur. Aluin werd gebruikt voor een betere aanhechting van de verfstoffen. Na het vol-

Volmolen Epen Limburg

len werd het laken op ramen gespannen. De ramen waren vijf el breed en vijftig el lang. Een laken bestond uit veertig kilo wol. Vervolgens werd na droging het laken geruwd (uitgeborsteld) in één richting. Daardoor kreeg het laken meer volume en werd er soepeler van, ook stonden de haren allemaal dezelfde kant op: 'vleug' genaamd. Duurdere lakenstoffen werden aan beide kanten geruwd. Deze gingen vervolgens naar de droogscheerders om geschoren te worden. Met grote scharen werden uitstekende pluïjes en haren verwijderd zodat het geborstelde weefsel een effen oppervlak kreeg. Vervolgens werd het 'geappreteerd' (op glans gebracht) en daarvoor werd sandelhoutolie gebruikt.

Ieder laken werd op kwaliteit beoordeeld.

Loden lakenzegel uit Leiden

Later werden net als de houtzagers de voetvolers vervangen door molens. Hiervoor werden zowel op waterkracht als windkracht aangedreven molens gebruikt. Bij zowel de watermolen als windmolens stonden de deuren vaak tegen elkaar open om te

luchten, omdat de ammoniaklucht op de adem en de ogen sloeg. Vandaar dat de volmolens dus stinkmolens werden genoemd

Voor wat de "Arbo" betreft keek men niet zo nauw. Zo werd er ook niet zo nauw gekeken naar de Schorsmolens. Een schorsmolen (ook wel run of eekmolen genoemd) is een molen die werd gebruikt om eikenschors ook wel eekschors of bark genoemd, fijn te malen tussen molenstenen. Van deze gemalen schors werd 'run' gemaakt door er water aan toe te voegen. Dit run bevatte looizuur en werd gebruikt bij het looien van leer. Voor leer werden de huiden van koeien, ossen, geiten en paarden gebruikt. De stad Zwolle had een belangrijke veemarkt en veel leerlooieijen. In Zwolle waren diverse runmolens werkzaam. Bij het malen van de eikenschors ontstond er een zeer fijne stof in de molen. De stenen die gebruikt werden waren niet dezelfde stenen als waarmee graan gemalen werd. Speciaal voor dit soort stenen werd een zacht soort zandsteen gebruikt. Mochten de stenen elkaar raken tijdens het malen dan zouden er geen vonken afketsen die een explosie in het fijne eekstof konden veroorzaken. Nu de industrialisatie onder de molens toenam door de komst van de paltrokmolens gingen deze zich steeds verder specialiseren.

Eekmolen de Herstelder Zwolle

In het tweede deel willen wij aandacht besteden aan de specerijenmolens, snuifmolens, papiermolens, verfmolens, oliemolens, boormolens en pelmolens. Als u informatie heeft voor de redactie en/of foto's heeft dan is dat welkom.

Kees Scherjon

Molenstompen

Nederland 'Mollenland'... een wervende tekst waar de hele wereld kennis van heeft kunnen nemen. Natuurlijk heeft deze 'slogan' een goede grond. In de tijd van grote bloei van ons land, De Gouden Eeuw genoemd, hebben er in en rond de Zaanstreek alleen al een 700 molens gestaan. In de 2e helft van de 19e eeuw stonden er ongeveer 11.000 molens in ons land. Vandaag de dag zijn dat er nog een kleine 1100. De molens, wind- en water gedreven, kunnen grofweg in 3 groepen worden ingedeeld:

- De korenmolen. Een flink deel van de molens was in gebruik voor het verwerken van agrarische producten, zoals granen, zaden en pitten. Het hierdoor verkregen meel/poeder was beter geschikt om de bevolking voldoende en goed te voeden en handel mee te drijven.
- De poldermolen is speciaal gebouwd om in de lagere landsdelen het waterpeil in bedwang te houden zodat de bevolking droge voeten hield. Dit werd bereikt met de aandrijving van scheprad of vijzel het water naar een hogere watergang te stuwen.
- De laatste groep wordt als Industriemolen aangeduid. Doordat de molen als werktuig/machine ingezet kon worden, werden ruwe grondstoffen verwerkt tot velerlei soorten handelsgoederen en materialen voor gebruiksgoederen.

Molens met andere dan natuurlijke aandrijving:

Een groep die ook genoemd dient te worden, en die van buiten meestal niet te herkennen is, is de zogenaamde Rosmolen. Deze kwamen veelvuldig voor binnen of naast grotere boerderijen en werden bewogen door een paard, geit of hond. Hiermee werd dan graan gedorst of melk gekarnd. Ook hier werd dus het handwerk vervangen door een mechaniek. Bij een aantal boerderijen zijn deze (meestal) ronde bouwwerken nog te herkennen.

De lijst van toepassingen van een molen is lang, daarom slechts 1 voorbeeld van de industriemolen:

Ergens in de Hollandse molenwereld zag men kans de draaiende beweging van de molen om te zetten in een verticale beweging. Dit werd bereikt met de constructie van de (houten) krukas. Met het koppelen van een zaag-raam aan die verticale beweging was de houtzaagmolen geboren, waardoor het uiterst zware en tijdrovende handmatig verzagen van boomstammen voor de scheeps- en huizenbouw werd vervangen. Deze enorme versnelling van het zagen heeft het mogelijk gemaakt in veel kortere tijd een grote handels- en oorlogsvloot te bouwen. En juist dit aspect van de wind/industriemolens heeft de hierboven genoemde bloeitijd mogelijk gemaakt.

Van het enorme aantal molens in Holland hebben er, na diverse onderzoeken, ongeveer 700 in de (huidige) provincie Overijssel gestaan. Van dat aantal zijn er vandaag de dag nog slechts 65 over. De rest is in de loop der tijd verdwenen. Om te

zien hoe het molenlandschap in de provincie er uit heeft gezien, is het leerzaam eens in de website www.allemolens.nl de provincie Overijssel op te roepen in de 'database verdwenen molens'. Na invullen van de zoekgegevens komen de molentjes in beeld. De beschrijving van al deze icon-tjes/molens staat in een lijst van 135 pagina's.

Naast alle molens die geheel zijn verdwenen, en waarvan nagenoeg niemand het vroegere bestaan kent, is er toch een flink aantal waarvan nog restanten staan, stompen genaamd, welke vaak nog als molendelen te herkennen zijn. Soms zijn ze bewoond of worden gebruikt als opslagruimte voor diverse doeleinden.

Om u opmerkzaam te maken op deze vroeger zo belangrijke 'machines' wordt er een aantal voor het voetlicht gehaald inclusief zo veel als mogelijk van hun geschiedenis.

In deze uitgave worden de stompen in de gemeente Olst-Wijhe in de schijnwerpers gezet.

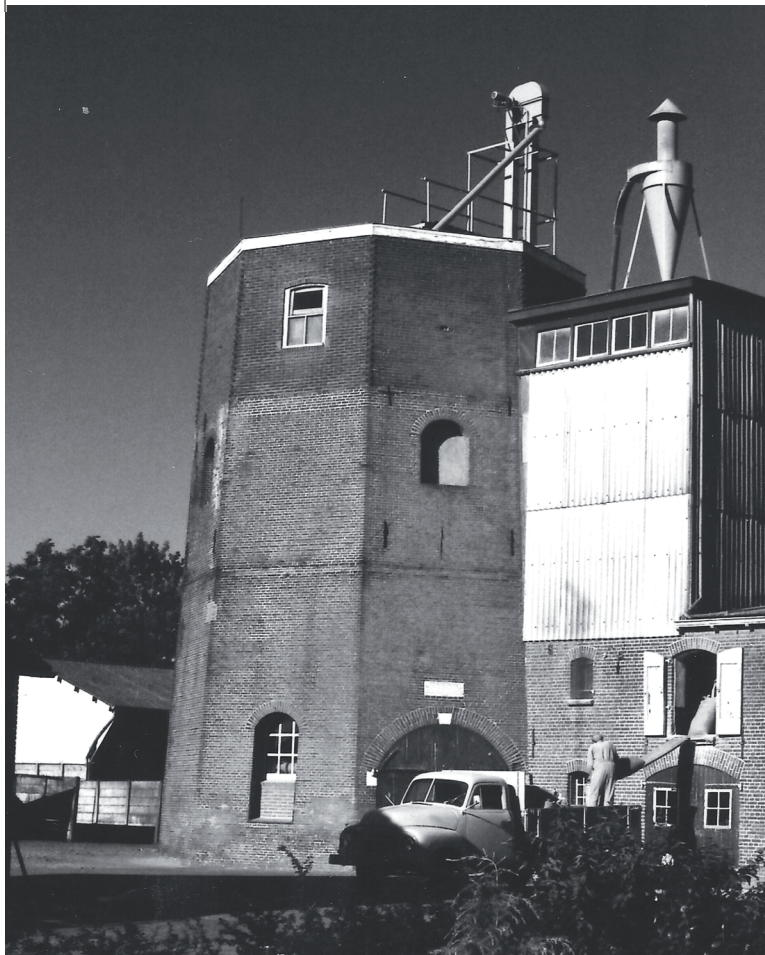
In de beide kernen Olst en Wijhe en in de buitendorpen Boskamp, Elshof en de Boerhaar staan restanten. Ze hebben een woon- of gebruiksfunctie. De eerste vier zijn door plaats en hoogte nog duidelijk als molen herkenbaar.

Boskamp De Mölle van Mentink

De ontginning van de woeste gronden in het begin van de 19e eeuw, veelal voor het verbouwen van rogge, en de toename van de bevolking maakte het oprichten van een molen lonend. In 1849 liet Hendrikus Pijnappel, molenaar te Twello, een windkoren- en pelmolen oprichten. Een molen met stelling op een stevige stenen voet, het bovenachtkant en de kap zijn van hout en afgedekt met riet. De bouw van de molen werd mogelijk gemaakt door een hypotheek van f 6000 afgesloten door Johan Jacob Pijnappel, molenaar in Twello.

Boskamp molen

Geschiedenis:

Hendrikus Pijnappel, gehuwd met Johanna Eisink uit Wijhe, overleed in 1871, waarna de weduwe en haar zonen het bedrijf voortzetten tot 1896. Al gedurende de periode Pijnappel werd Aart Eisink uit Wijhe in 1890 eigenaar van de molen. In 1896 verpachte Eisink de molen aan Berend Boks welke uit een Beekbergens molenaarsgeslacht stamde. Na het aflopen van zijn pachtperiode vertrok Berend Boks naar Olst-dorp op de molen van Jan van Enck. Niet lang daarna overleed Eisink en de erven veilden de molen. Deze werd het eigendom van Theodorus Gerhardus te Riele uit Schalkhaar. Eind 1911 verkocht Te Riele de molen aan Christiaan Galenkamp uit Renswoude. In de periode van eigenaar C.H. Galenkamp behoorde bij de molen een grote schuur, een ruime woning en tuin. Echter in het najaar van 1916 werd het volledige eigendom, ten gunste van de heer Galenkamp, op een veiling verkocht. De nieuwe eigenaar werd Gerhardus Wilhelmus Maria Mentink. Men sprak toen van 'de Mölle van Mentink' en ook wel van de Brixmölle.

Boskamp molen

In 1931 liet Mentink de kap met wieken verwijderen en een stenen bovenbouw aanbrengen. In de molen kwam een elektromotor voor het aandrijven van de stenen. De molenromp werd nog diverse keren aangepast. Eerst voor een motorisch aangedreven maalderij, vervolgens een zaad-drogerij en vanaf 1989 deed de romp dienst als een silo voor zaden.

In 2000 nam de familie Romkes de molenromp over en heeft hem inmiddels een andere bestemming gegeven.

Olst De Molen van Boks

Een ronde, stenen bovenkruier die in 1836 is gebouwd als een windkorenmolen zonder stelling, met een houten kap en afgedekt met riet. Het is de zuidelijkste der beide buitendijkse molens. Doordat hij op de IJsseldijk is gebouwd behoeft hij niet hoog te worden opgetrokken. Een grondzeiler dus.

Geschiedenis:

De oudste vermelding van deze molen komt voor in een akte van hypotheek uit 1720. Op een oud schilderij is een Standaardmolen afgebeeld, een molentype dat destijds algemeen gangbaar was. In het doopregister van 1746 staat vermeld: Hendrik van Enck zoon van Gerrit Mulder van

Molen Boks schilderij

Enck. Gerrit van Enck werd opgevolgd door zijn zoon Jan. Door vererving en legatering bleef de molen in het bezit van de familie van Enck, tot Jan van Enck jr. de molen in 1902 verkocht aan Jan Berend Boks, daarvoor pachter van de Boskamper molen. In de periode 1833-1839 was Marten Brascamp pachter op de molen. Tijdens deze periode heeft er een bouwkundige ingreep plaats gehad. Indien het jaartal 1836 op herbouw of herstel slaat, wijst die ingreep tijdens een heersende pachttermijn vermoedelijk op storm of brandschade.

In 1931 liet de molenaar Boks een motor plaatsen en de wieken verwijderen. De bovenas bleef nog tot in of kort na de oorlog in de molen liggen. Zoon Allard dreef het molenbedrijf tot het in het midden van de jaren zestig werd beëindigd. Op 19 november 1967 werd eigenaar/molenaar Allard Boks in de molen het slachtoffer van roofmoord.

Molen Boks in verval

Een dader is echter nooit gevonden. In de incomplete molen zijn nog enkele onderdelen van het gaande werk aanwezig. Dit betreft ondermeer het bovenwiel, vangstukken, de pal en diverse onderdelen van de voormalige maalderij.

De kop van de molen is er in 2005 door molenmaker Groot-Wesseldijk afgehaald voor restauratie. De interne constructie werd verbeterd. Hiervoor werden o.a. buitensluiters van de Böckers Mölle gebruikt waar kort daarvoor een geheel nieuwe stelling was aangebracht. Het voorkeuvelens werd vernieuwd en de kap weer met riet gedekt. De molen is een monument onder nr. 527605.

Wijhe

De Jonge Gerrit
Stationsweg 22 ofwel: Prins Hendrikstraat.
Gemeente Olst-Wijhe

Een zeer hoge achtkante bovenkruier, gebouwd in 1851 door Gerrit van Voorde als een windkoren-molen met stelling op een stenen voet. Het bovenachtkant en de kap zijn van hout en afgedekt met riet.

Geschiedenis:

Deze 28 meter hoge molen werd door de heer Van Voorde verkocht in 1869 aan Maarten Brascamp en een tijd daarna ook wel de molen van Brascamp genoemd. In 1899 werd de molen doorverkocht aan de heer Th. J. IJsseldijk. In 1932 werd het wiekenkruis verwijderd, waarna de as én een Verhaegheroede naar de korenmolen De Vliet in Marle gingen. Later verdwenen ook de balie, de stelling en de staart. Dat moet een heel ander gezicht op Wijhe hebben gegeven. De molen maalde toen al vele jaren met een dieselmotor, die op zijn beurt weer in 1936 werd vervangen door een elektrische motoraandrijving. Dat deze motoren niet altijd

even veilig waren bleek in 1941. De elektromotor raakte oververhit. Gelukkig konden de uitslaande vlammen spoedig geblust worden, waardoor de molen gespaard bleef. De molen heeft ook nog een tijdje dienst gedaan als graansilo, maar raakte eind jaren '70 toch in verval. In 1982 werd de molen aangekocht door een particulier, om er een woning van te maken, terwijl de RDMZ dit molenrestant voor bescherming heeft geselecteerd. Opvallend zijn de geschilderde 'nepramen' in het achterkeuvelens.

Elshof

De Elshofmolen
Nieuwe Wetering oost
Gemeente Olst-Wijhe.

Een vrij hoge smallere achtkante bovenkruier gebouwd in 1895 als een windkorenmolen met stelling, op een stenen voet. Het bovenachtkant en de kap zijn van hout en afgedekt met riet.

Geschiedenis:

Deze molen werd gebouwd op de plaats waar zijn voorganger had gestaan, die in datzelfde jaar geheel door brand werd verwoest. Eigenaar was molenaar Wissink. Hermanus Swartjes die bij Wissink als molenaarsknecht werkte, huwde met de dochter van Wissink en werd daarna de eigenaar, later weer opgevolgd door zijn zoon Gerardus. Tussen 1933 en 1935 werd de molen onttakeld, waarna men verder ging op motorbemaling. In september 1969 maakte molenliefhebber de heer Teusink van deze in zeer slechte staat verkerende molen enige opnames, wat op de foto met de toegangsdeuren en de sluitsteen van 1895 duidelijk is te zien. De molen werd in 1979 verbouwd tot woning. De huidige bewoners, nu al de 5e eigenaar onderhouden 'de stomp' keurig. De molenfoto met wieken werd volgens de Hollandse Molen gemaakt door de heer J.H. Gelderman. Rijksmonument nr. 52603.

Ruud Roose

6 jaar en duizenden kilometers kostte het Gerard Varwijk om zijn boek 'Overijsselse windmolens van toen en nu' te kunnen maken. De basis voor dit veelomvattende werk is zijn enorme collectie van foto's en prenten van de provinciale molens vanaf het ontstaan van de fotografie. We mogen het wel HET standaardwerk van het molenbestand in onze provincie noemen.

Nu het grootste deel van de honderden gedrukte exemplaren verkocht is, heeft hij op 19 maart, tijdens de Molencontactmiddag van Stichting de Overijsselse Molen, een exemplaar geschonken aan elke molen in Overijssel. Symbolisch werd het 1e exemplaar overhandigd aan de voorzitter van de SOM, de heer Pieter van der Vinne. De Som zal zorg dragen dat alle exemplaren bij de molens worden bezorgd.

Mocht u nog interesse hebben in dit prachtig boek dan is dat nog aan te vragen via de website van de SOM, www.molensinoverijssel.nl

De kosten bedragen € 32,50 inclusief verzendkosten.

Redactie

Korenmolen de Hegeman

In mei van dit jaar is het 125 jaar geleden dat de korenmolen in bedrijf werd gesteld. Om dit heugelijke feit te vieren heeft de stichting voor dit jaar een 3-tal activiteiten op het programma staan. In grote lijnen zal het er als volgt uitzien.

9 mei.

- Op deze dag zal de geschiedenis vande molen, vastgelegd in een boek, worden aangeboden aan de eigenaresse en het Dijkerhoekse publiek. Een werkgroep is al maanden bezig zoveel mogelijk feiten en foto's bijeen te krijgen.
- De plaatselijke muziekvereniging en regionale koren zullen een groot muziekspektakel verzorgen. Hieruit zal weer eens blijken hoezeer de Dijkerhoekse gemeenschap de Hegeman een warm hart toedraagt en in de gemeenschap leeft.
- In of bij de molen zal een kleine tentoonstelling worden verzorgd met foto's en ander historisch materiaal.

1e week augustus

- Oogstdag.
Nabij de molen zal in het voorjaar een veld met graan/tarwe worden ingezaaid. Begin augustus zal met behulp van oude landbouwwerktuigen het graan worden geoogst en ook op authentieke historische wijze worden gedorst. Rondom deze dag zullen ook diverse feestelijkheden worden georganiseerd.

11 Oktober

- Op deze zondag vindt het laatste onderdeel van het jubileumfeest plaats. Bij de molen zullen zich vele oude automobielen verzamelen die een sterit door de Sallandse dreven zullen rijden. Ook dit zal zeker weer een groots spektakel worden.

STICHTING "DE OVERIJSSELSE MOLEN"

P. van der Vinne
Voorzitter
Vasserdijk 18
7664 VH Manderveen
tel. 0546-681257
pieter@akkerbouwbedrijfvandervinne.nl

A. Boukes
Secretaris
Krulmate 13
8014 KE Zwolle
tel. 038-4652860
a.boukes@home.nl

R.J. Roose
Penning-meester
Jan Schamhartstraat 85
8121 PA Olst
tel. 0570-562497
r.roose@daxis.nl

H. van der Aa
Bestuurslid
Hobergenstraat 73
7665 AD Albergen
tel. 0546-441507
hjdadaa@hetnet.nl

J.H. Kuiper
Bestuurslid
Stokersdorpweg 24
7532 PT Enschede
tel. 0534 - 610710
kuiper.jh@hetnet.nl

E. Ekker
Bestuurslid
Porporastraat 80
8031 HS Zwolle
tel. 038-8509287
eelco@ekkerbouwenmonumentenadvies.nl

C. de Regt
Bestuurslid
Molendijk 39
7591 PT Denekamp
tel. 0541 - 294 202
info@rodewangen.nu

J. Abbink
Technisch medewerker
p/a Het Oversticht
postbus 531
9000 AM Zwolle
tel. 038 421 3257
jabbink@oversticht.nl

Website van de stichting en contact

R. Roose
Webmaster
www.molensinoverijssel.nl
info@molensinoverijssel.nl

Molenboeken winkel

J. Poot
Zilverschoon 23
8265 HD Kampen
tel. 038-3315638
sjpoot@solcon.nl

Gilde van Vrijwillige Molenaars

E. Blenke
Secretaris
Erve Stroomboer 72
7623 JB Borne
tel. 074 - 8500346
molenaarsinoverijssel@molenfotos.nl

Vereniging De Hollandse Molen

Zeeburgerdijk 139
1095 AA Amsterdam
tel. 020-6238703

Werkgroep Overijsselse Molendag

Dick ter Harmsel
dterharmse@home.nl

R. Roose
r.roose@daxis.nl

Wiek en Rad redactie en vormgeving

Ben Scherjon
Marian Stobbe
Hindeloopenstraat 1
8304 JG Emmeloord
06 - 54265665
wiekenrad@gmail.com

Op de foto:

"Bij een windkracht lager dan vier, rol ik de zeilen los. Met lusjes haak ik ze aan de wieken, de wind drukt ze vast op het hekwerk. Neemt de wind toe, dan draait de molen snel genoeg en rol ik ze weer op. Dat steekt heel nauw. Ik houd de molen en de lucht continue in de gaten, bij veranderingen moet ik precies op tijd ingrijpen. Soms een kwestie van halve minuten. Als je te lang wacht, kan de molen op hol slaan.

Gelukkig is dat nooit gebeurd. Deze molen maakt deel uit van de molenviergang Aarlanderveen, de enige ter wereld die nog werkt.

Vier molens draaien naar elkaar toe en elke molen brengt het water een stukje hoger. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt blijft de molen in bedrijf. Gelukkig maar, ik houd van de onvoorspelbaarheid en het afwisselende. Ook al maal ik niet dagelijks, ik ben 365 dagen per jaar molenaar."

Johan Slingerland (51), molenaar

Donatus
verzekert
vertrouwd
sinds 1852

Monumenten worden met veel zorg omgeven door eigenaren en beheerders. Dat is belangrijk en nodig. Net als het kiezen van de juiste verzekering. Al sinds 1852 heeft Donatus ervaring in het verzekeren van monumentale kerken en gebouwen. Als onderlinge maatschappij werken wij zonder winstoogmerk. Wij hebben dan ook geen klanten, maar leden. Maak vrijblijvend kennis met Donatus. Onze expertise zal u verbazen en verrassen, evenals onze jaarlijkse premierestitutie.

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700